
РОЗДІЛ 3

БУЛЬБІВЦІ ("ПЕРША УПА")

1. Життєві університети Тараса Боровця

Створення військових підрозділів "Поліської січі" нерозривно пов'язане з іменем Тараса Бульби-Боровця. Для кращого розуміння діяльності цього формування коротко зупинимось на біографії отамана, його політичних та життєвих орієнтирах.

Тарас Дмитрович Боровець народився 9 березня 1908 р. в с. Бистричі Костопільського району на Рівненщині. Сім'я була багатодітною (дев'ятеро дітей) та малоземельною. У дитинстві старші діти прозвали Тараса "Бульбою" (за ніс, що був схожий на картоплину). "За цю зневагу, — писав майбутній отаман, — я дуже гнівався і суворо відбивався. Коли ж у школі прочитав "Тараса Бульбу" Гоголя, то почав своїм ім'ям гордитися"¹. Дитинство і юність Тараса пройшли під впливом розповідей діда Уляна про трагічну історію України, про прадіда, який виступив із Мазепою на боці Карла XII проти жорстокого Петра I. Не маючи змоги продовжувати навчання через скрутне матеріальне становище сім'ї, Тарас Боровець наполегливо займався самоосвітою, багато читав, цікавився політикою. Інтересу до політики сприяла і ситуація, що склалася на той час на Поліссі.

Внаслідок першої світової війни, революції, а пізніше — громадянської війни — поліське населення було втягнуте в коловорот політичного життя. Ці й наступні події привели до виникнення на Поліссі багатьох політичних партій, спілок, угруповань. Поглиблювала політизованість поліського суспільства і близькість до кордону. "Непевний" елемент концентрувався у прикордонних районах: і втікачі з Радянського Союзу, і ті, хто не ладнав з польськими властями. Одним із таких місць був кам'яний кар'єр у с. Бистричі, де ці люди працювали. Керівництво кар'єру не цікавилось ні минулим своїх робітників, ні (часто) їхніми документами. Там збиралися прихильники різних політичних поглядів, конфесій, представники багатьох національностей. Таке розмаїття думок і поглядів не залишило осторонь й Боровця. Вирішальну роль у залученні Тараса до політики зіграв сотник В. Раєвський, який у 1932 р. познайомив його з полковником колишньої Армії УНР І. Литвиненком.

Після поразки визвольних змагань уряд УНР розпорошився по різних країнах світу. Головними центрами політичного життя стали Париж, Прага і Варшава. Колишні керівники армії УНР у 1926 р. сфор-

мували військовий штаб, міністром якого аж до самої смерті у 1940 р. був генерал В. Сальський². Штаб складався з трьох відділів: організаційного, розвідувального і агітаційно-пропагандистського.

Полковник Литвиненко входив до складу розвідувального відділу. Його завданням було підтримувати нелегальні зв'язки з населенням України, організовувати невеликі таємні осередки, які у потрібний момент розпочали б повстанські акції. Івану Литвиненку було також доручено встановити на території України, що входила до складу Радянського Союзу, пункти зв'язку, котрі мали стати об'єднуючими осередками всіх повстанських сил. У разі війни будь-якої з країн проти СРСР "вони мали б подбати про те, щоб ще до можливого приходу чужих військ в Україну на місцях мали б створюватись українські збройні відділи, які б взяли владу у свої руки під гаслами відновлення УНРеспубліки"³.

Познайомившись з Боровцем і розгледівши в ньому організаторські здібності, полковник Литвиненко залучив його до виконання своїх завдань. За дорученням полковника Тарас кілька разів нелегально перетинав кордон Радянського Союзу, де бачив організований голодомор проти українського народу. Свої враження про побачене Т. Боровець описав у праці "Людодіди", опублікованій під псевдонімом "Ристриченко"⁴.

Водночас за порадою І. Литвиненка і з допомогою сотника В. Раєвського, як відзначав пізніше польський отаман, він заснував невелику підпільну організацію під назвою "Українське національне відродження" і сам її очолив. Однак жодних архівних матеріалів чи згадок учасників тих подій про існування організації немає. Відсутні й документальні підтвердження з боку польської поліції, яка, маючи розгалужену систему шпигунів і провокаторів, надзвичайно старанно аналізувала діяльність будь-яких політичних сил. Вона вказувала на приналежність Т. Боровця до ОУН. Зокрема, у донесеннях суспільно-політичного відділу управління поліції Волині зазначалося, що в с. Бистрічі Костопільського повіту діяв гурток ОУН у кількості п'яти чоловік. Цей гурток 1 травня 1933 р. вивісив прапор з підписом "УВО". У документі вказувалося, що організатором гуртка є Тарас Боровець і що він як організатор ОУН є дуже небезпечним.

З огляду на наведені факти можна припустити: якщо така організація й справді діяла, то її головним призначенням була не пропаганда чи агітація серед польського населення України, як писав у своїх мемуарах Бульба-Боровець, а виконання завдань, котрі ставив перед нею полковник Литвиненко. Такий висновок підтверджують подальші події.

З літа 1934 р. на деякий час припиняється розвідувально-політична робота Т. Боровця. У червні того року в Польщі українські націоналісти вбили міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького. Почалася хвиля арештів. Було заарештовано й Боровця. Крім зв'язків з ОУН, на суді йому було інкриміновано написання книги антипольського спрямування "Пан депутат у Сеймі". Тарас Боровець висміяв у ній польську парламентську "демократичну" систему. У книзі містились нападки на відомих високих посадових осіб. За це його було ув'язнено на три роки у концентраційний табір — Березу Картузьку⁵. Там він

познайомився з людьми різних політичних поглядів, у тому числі з багатьма відомими українськими націоналістами. Дружба з деякими з них, зокрема з Іваном Міtringою, тривала значний період.

Весною 1935 р. майбутнього отамана за зразкову поведінку достроково звільнили. Від осені 1935 р. до зими 1937 р. Боровець займався справами організації кам’яного кар’єру в с. Корпилівка.

Однак утиски та переслідування польськими властями не припинялися. Взимку 1937 р. Тарасові Боровцю було заборонено проживати в прикордонній зоні й наказано переїхати углиб Польщі. Події польсько-німецької війни застали його у Варшаві, де він спостерігав наплив утікачів із Західної України, яка у вересні 1939 р. опинилася під контролем Червоної армії.

Деякий час Боровець працював у Варшаві в Українському допомоговому комітеті (УДК). В його функції як секретаря УДК входили влаштування втікачів з СРСР, забезпечення їх роботою. Очолював цю організацію Юрій Липа. Через напружені стосунки з керівництвом Боровець залишив допомоговий комітет і переїхав до Кракова.

Заснування власного виробництва (за деякими свідченнями, вугільного у Кракові, за іншими — виготовлення ікон у Холмі) свідчить про те, що майбутній генерал-хорунжий нібито відійшов від активних політичних дій. Але саме щодо цього періоду його діяльності у дослідників є інші обґрунтовані міркування.

Рівненський історик О. Слободянюк у своїй публікації зазначає, що Тарас Боровець у той час був агентом абверу — нацистської військової розвідки⁶. Зовсім інше стверджує Т. Боровець. У своїй книзі “Армія без держави” він розповідає, що в листопаді 1939 р. в м. Холм відбулася нарада уенерівського керівництва, на якій її учасники дійшли згоди щодо подальших дій та участі в них Боровця⁷. Йому було доручено повернутися в Україну для налагодження підпільної роботи. Заснувавши базу, найкращу на Поліссі, він повинен був провести “повну реорганізацію усіх наших сил, змілітаризувати УНВ та інші співзвучні нашій організації сили, скоординувати їх роботу і разом з народом реагувати на розвиток подій”⁸. За словами Бульби, ним, сотником Раєвським і полковником Литвиненком з допомогою працівників Генерального штабу був за п’ять місяців (з листопада 1939 по квітень 1940 р.) складений детальний план підпільної роботи в Радянській Україні, який затвердив сам головний отаман — Андрій Лівницький⁹. А в праці М. Лівницького “ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками” читаємо: “Тут належить, між іншим, зазначити, що якщо отаман Бульба-Боровець запевняє, що він діяв за планом, випрацьованим Генеральним штабом УНР, то в цьому випадку не йшлося про якийсь новий, спеціально для отамана Боровця випрацьований план, а про загальноприйнятну ще в 20-х роках засаду генерала Сальського”¹⁰. Суть такого плану полягала в тому, що під час війни в Україні на місцях потрібно створити умови для захоплення влади в свої руки ще до приходу чужих військ¹¹.

Зважаючи на вищенаведені факти, правомірно поставити під сумнів правдивість викладених Боровцем тверджень, особливо тих, що стосуються його зв’язків із керівництвом УНР до початку війни. Сумнів щодо факту затвердження плану А. Лівницьким висловив і В. Косик. В

одній зі своїх статей він зазначав, що “ніяких документальних матеріалів у колах УНР з цього приводу не збереглося, не висловлювався з цього приводу і сам Головний Отаман”¹².

Це не єдина “натяжка”, що зустрічається у спогадах Т. Боровця. Зокрема він стверджує, що 1 серпня 1940 р. він із Валентиною Кульчинською, дочкою отця Євгена Кульчинського з Дермані, відомого діяча визвольних змагань 1917—1920 рр., з допомогою полковника Литвиненка переходить кордон між Німеччиною і Радянським Союзом. Після кількох днів блукань лісами й болотами Боровець таємно добирається до хати Григорія Кудрі — жителя с. Погулянк, що біля містечка Степань. Тут він залишається до кінця вересня на нелегальному становищі. Для виконання доручень Боровця Кудря залучає своїх знайомих і родичів¹³.

Певні сумніви щодо переходу Т. Боровцем кордону з СРСР виникли в колишнього члена проводу ОУН(М) Ярослава Гайваса. “У Володаві, Підляшші, де Боровець перейшов чи, вірніше, перепливав кордон на річці Буг, був нелегальний перехід ОУН(М). Керував ним у майбутньому майор і командир старшинської школи УПА Лука Поль-Польовий. На березі, обсаженому більшовиками, — нижчому, є така міцна обсада з більшовицького боку, що весь 1940 р. ніхто не наважувався вжити того переходу, хоч мали добрі технічні засоби... Вжито той перехід в 1941 році для перекинення О. Куца, і, як пізніше виявилось, з катастрофічними наслідками”¹⁴.

Низка німецьких документів свідчить, що в передвоєнні роки Бульба-Боровець проводив на Поліссі інтенсивну організаційну роботу. У звіті поліції служби безпеки на окупованих територіях вказано, що перед вибухом радянсько-німецької війни Т. Боровець пробував організувати в Україні партизанський рух опору під назвою “Вільне Козацтво” і навіть мав деякий успіх у вербуванні людей¹⁵. Зростанню кількісного складу прихильників Бульби-Боровця на початку 1941 року сприяла тогочасна політична ситуація в Західній Україні.

Перед війною робітники й селяни, службовці та інтелігенція відчували на собі дію радянської влади. Змінилося ставлення до останньої. До того ж розпуск політичних партій і організацій, що діяли на території Західної України, дав “козирну карту” як Боровцю, так і всім українським націоналістам.

Йшов 1941 рік. Вся Європа була охоплена полум'ям війни. Німеччина готувалася до вирішального зіткнення з СРСР. А в далекому Поліссі Т. Боровець вивчав військову грамоту партизанської боротьби. Про тогочасні події він писав так: «Проштудіювавши десятки разів об'єктивну (?) оцінку боротьби і тактику отамана Махна, написану його ворогами, я вирішив прийняти її на майбутнє як основний закон бойової тактики наших повстанських відділів. Зводиться вона до одного речення — “З-під землі та під землею”»¹⁶.

Опрацювавши стратегію і тактику партизанських відділів, їхніх командирів, лишилося чекати лише нагоди для втілення їх у життя. Така нагода випала у зв'язку з початком агресії гітлерівців проти СРСР.